

методика, практика, 28 берез. 2019 р. / гол. ред. Демченко І. І. Умань : ВПЦ Візаві, 2019. Вип. V. С. 157–160.

11. Стрельніков В. Ю. Програма авторських курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів фахової передвищої освіти «Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін у закладах фахової передвищої освіти в умовах інклюзивного освітнього простору». Полтава : ПАНУ ім. М. В. Остроградського, 2023. 31 с.

12. Стрельніков Віктор, Раті Оксана, Мулеса Тамара. Розвиток у викладачів закладів фахової передвищої освіти навичок застосування сучасних технологій навчання в умовах інклюзивного освітнього простору. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 3 (210). С. 60–68.

13. Стрельніков В. Ю. Складники оцінювання якості безпечного освітнього середовища закладу неперервної освіти. *Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення* : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, 03 березня 2023 р. / редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ТОКІППО, 2023. 416 с. С. 340–345.

14. Lesya Lebedyk, Viktor Strelnikov. Educational space of continuous education of teachers: a facilitating approach. *Educational space: post-non-classical perspectives* / Eds. Dimitrina Kamnova, Svitlana Arkhyrova. Varna: Varna university of management, 2023. 261 p. P. 128–157.

УДК 37.014.6:005.642.4

Ремех Тетяна Олексіївна,

кандидат педагогічних наук, старший дослідник, завідувачка відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

ЗВОРОТНІЙ ЗВ'ЯЗОК ЯК ІНСТРУМЕНТ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ ТА УЧНІВ

Обов'язковим складником діяльності вчителя є зворотній зв'язок (фідбек), що виступає основою взаємодії його з учнями й уможливорює оцінювання та коригування навчання, визначення досягнутих успіхів та можливих зон розвитку як класного колективу в цілому, так і кожного учня зокрема. Основні дії зворотного зв'язку – це діяльність учителя й учнів у процесі організованої їхньої взаємодії. Тому зворотній зв'язок є важливим не лише для викладання (діяльності вчителя), а й для учіння (діяльності учня), адже він підвищує впевненість та самосвідомість учня, стимулює мотивацію до навчання [1, с. 44].

Низка науковців і методистів характеризує якісний зворотній зв'язок як складник формульовального оцінювання та запоруку успішного уроку, оскільки

він дає можливість зрозуміти, наскільки вдалим був цей урок і як слід працювати на наступному [2; 3]. Інші в своїх працях стверджують, що надання ефективного зворотного зв'язку складає основу навчання учнів, адже він є інструментом, що дає уявлення про те, як йде навчальний процес, та інформує вчителя про досягнення та проблеми учнів, уможливаючи таким чином визначення рівня досягнення мети й вирішення навчальних завдань. За результатами зворотного зв'язку вчитель оцінює процес навчальної діяльності для корекції: підбір нових методик, прийомів, підтримки учнів [4].

Система зворотного зв'язку включає в себе інструменти контролю й оцінювання знань і вмінь учнів, прийоми коригування навчального процесу, спрямовані безпосередньо на особистість кожного учня з урахуванням його особливостей та пізнавальних можливостей. Роль учителя полягає в тому, щоб інформувати, підказувати, оцінювати та заохочувати учнів досягати високих результатів у навчанні [5].

Зворотній зв'язок є передусім характеристикою стану того, хто навчається – його готовності до навчальної діяльності, настрою, уваги, відповідей на запитання тощо, на основі яких вчитель обирає тактику управління навчальним процесом, гнучко реагуючи на зміни [6, с. 217]. Для зворотнього зв'язку важливі й результати самооцінювання учнів.

Реалізується зворотній зв'язок як правило у двох аспектах: змістовному (отримання вчителем інформації про ступінь засвоєння учнями навчального матеріалу) та емоційному (спостереження поведінки учнів, відзначення їхнього інтересу, захопленості тощо).

Зауважимо, що зворотній зв'язок – це важливий компонент успішного навчання, оскільки, з одного боку, інформація, отримана на його основі, спрямовує і покращує діяльність учителя та учнів, зменшуючи розрив між наявними поточними та бажаними результатами навчання, а з другого – відіграє мотивуючу і стимулюючу роль, якщо він наданий позитивно і сприймається конструктивно [1, с. 43].

Однак частина учителів сприймають зворотний зв'язок у навчанні через його пряме значення – як інформацію про власну реакцію на виконання завдання учнем, що слугує основою для вдосконалення [1, с. 42]. Підтримуємо думку про те, що зворотній зв'язок залишатиметься лише зворотнім зв'язком, якщо він не призводитиме до дії. Підкреслимо, що такий зв'язок має бути конструктивним, орієнтованим на досягнення учнів.

Переважає більшість тих, хто досліджує проблему зворотнього зв'язку в освітньому процесі, наголошують на двох важливих умовах його ефективності:

- 1) атмосфера, яка має бути пронизана взаємоповагою й доброзичливістю;
- 2) час, який має бути наданий учням для зміни напрямку мислення та/або діяльності й виправлення помилок.

До основних чинників встановлення ефективного зворотного зв'язку віднесемо такі як: збалансованість та доцільність; точність і спрямованість на конкретну дію або продукт діяльності учнів; своєчасність та оперативність; доступність й аргументованість; шанобливість та доброзичливість [6, с. 219].

Розглядаючи зворотній зв'язок як інструмент оперативної взаємодії вчителя й учнів, зазначимо, що для вчителя він є рефлексією, що супроводжується аналізом ним власної діяльності та якості її результатів, осмисленням різних чинників навчального процесу – емоційних, практичних, знанневих тощо.

Звернемо увагу на те, що за нестабільного психологічного (почасти стресового) стану учнів та їхньої тривожності в умовах збройного конфлікту російської федерації проти України, який охопив усю територію нашої держави, зворотній зв'язок має відігравати роль підтримки вчителем кожної дитини як при офлайн, так і онлайн навчанні.

Сформулюємо декілька правил зворотнього зв'язку, дотримання яких надасть можливість вчителю підтримати учнів морально й емоційно безпосередньо в класі чи дистанційно:

- 1) підтримуйте почуття безпеки – важливо надавати зворотний зв'язок у формі підтримки та знайти особливий підхід до кожного учня;

2) говоріть про роботу учня та її результати, а не про його особистість;

3) надавайте зворотній зв'язок своєчасно, наприклад, по закінченню етапу роботи чи наприкінці уроку;

4) хваліть учнів за конкретні досягнення – позитивний зворотний зв'язок, як і той, що розвиває, не має бути абстрактним – акцентуйте увагу на особистому внеску конкретного учня чи внеску учнівської групи;

5) доносьте свої думки до учнів спокійно, без надмірних емоцій;

б) робіть фокусом зворотнього зв'язку досягнутий прогрес учнів, а не допущені ними помилки – це породжуватиме в учнів відчуття задоволення, впевненості у власних силах, прагнення досягти нових успіхів;

7) готуйтеся – хороший зворотній зв'язок вимагає часу на підготовку, адже слід зібрати основні факти та дібрати влучні формулювання; обов'язково продумайте, чого ви бажаєте досягнути в результаті обговорення;

8) будьте уважними до емоційного стану кожної дитини.

Встановлення зворотнього зв'язку у формі підтримки потребує від учителя вміння як говорити, так і активно слухати, здатності проявляти емпатію, здійснювати особистісно орієнтований підхід, орієнтуючись на інтереси та стан найуразливішої в класі дитини. Й цей сенс зворотнього зв'язку в умовах війни є, на нашу думку, чи не найважливішим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончарова О. А., Маслоva А. В. Фідбек у системі освіти: проблеми та перспективи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Вип. 83. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 42–46. URL: <https://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/83/8.pdf>

2. Для чого потрібен зворотний зв'язок на уроці? URL: <https://teach-hub.com/dlya-choho-potriben-zvorotnyj-zvyazok-na-urotsi/>

3. Роль фідбеку (відгуків про роботу учня) в академічній успішності учня – британське дослідження. URL: <https://nus.org.ua/news/rol-fidbeku-vidgukiv-pro-robotu-uchnya-v-akademichnij-uspishnosti-uchnya-brytanske-doslidzhennya/>

4. Принципи та прийоми зворотного зв'язку. URL: https://nuschool.eu/lessons/elementary/assessment_2/8.html 3

5. Нуржинська А. Фідбек у вищій освіті: як створити якісний зворотній зв'язок. URL: <http://gohigher.org/fidebk-u-vyshchij-osviti-yak-stvoryty-jakisnyi-zvorotnij-zvyazok>

6. Олійник Н. Ю. Зворотний зв'язок у електронному навчанні як педагогічна проблема. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. № 2 (2016). С. 215–225. URL: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/48/88>

Сесик Оксана Олегівна,

методист центру виховної роботи, захисту прав дитини та громадянської освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

МЕТОДИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ ТА УЧНІВ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

*Для успіху в житті вміння спілкуватися з людьми
набагато важливіше за наявність таланту*

*Джон Леббок,
британський енциклопедист, політик*

Соціальне становлення особистості як продукту природи і суспільства відбувається в суспільному оточенні, що зумовлює прагнення кожної людини до спілкування, основним засобом якого є мова.

Американський філософ і психолог *Джон Дьюї* акцентував увагу на тому, що первинним мотивом для мови й мовлення є *вплив* (через висловлення бажань, почуттів і думок), насамперед на діяльність інших людей, а також на формування соціальних відносин із ними. Історія значимості слова, мовлення, мистецтва дії мовця на слухачів налічує понад 20 століть. У найзагальнішому вигляді вони були подані й розглянуті ще *Цицероном*, який визначив основні комунікативні завдання оратора: «що сказати, де сказати і як сказати». У наш час це одне з основних правил спілкування – правило залежності форми і змісту вислову від особливостей конкретної ситуації.

Безперечно, освітній простір – це базове середовище розвитку людини. Тому й у центрі уваги сучасних досліджень є не просто формування носія знань, а людини як особистості. Цьому покликана сприяти низка дієвих факторів:

- радикальна гуманізація освіти;